

adalékul” szolgált Jancsó Miklós *Csillagosok, katonák* c. kitűnő filmje, amely ha nem is nyerte meg mindenki tetszését, jól exponálta a kérdés alapvető lényegét. Józsa Antal és Milei György könyve a dokumentumok, a tények eszközeivel és erejével tárja fel százezer magyar katona sorsát, útját a fogolytáborok világától — a forradalmi szervezkedéseken át — a különböző frontszakaszokon folyó harcokig, majd az 1921 utáni hazai illegális munka néhány fontosabb mozzanatát.

A könyv tizenegy fejezetre osztva dolgozza fel az eseményeket — fedi föl az összefüggéseket. Elemzi a cári fogságba került katonák forradalmi szervezkedésének indítóokait: „A katonai törvények értelmében a munkára kötelezett hadifoglyok a gyárosok, a vállalkozók profitéhségének korlátlanul kiszolgáltatót páriák voltak. Kétség, ha azt mondjuk, hogy életkörülményeik, munkaviszonyaik megjavításáért kényszerültek — a katonai rendszabályok ellenére is — szervezkedni, sztrájkba lépni. Gyakran pusztá létükért küzdöttek.”

A cári hatóságok a szlávokat, a románokat és az olaszokat politikailag megbízhatóbbaknak tartották, mint a magyarokat, az osztrákokat és a birodalmi németeket. Így a magyar hadifoglyokat a Volgán túl, az Uralba, Turkesztánba és Szibériába szállították. A nagy forradalmi szervezkedés központjai is ezeken a területeken alakultak ki. Több helyen már 1915—16-ban kisebb marxista körök, szocialista csoportok szerveződtek. Ezek közül az egyik legjelentősebb az, amely a tomszki tiszti táborban jött létre. E csoport tagjai voltak többek között Münnich Ferenc, Seidler Ernő és Kun Béla. A szervezkedés 1917 októbere után vált tényleges mozgalommá. A szovjet kormány sokat tett annak érdekében, hogy a nép soraiból származó hadifoglyokat a proletárhatalom mögé állítsa. Rendeletileg biztosították a kényszer munkák alól való felmentésüket, az orosz munkásokéval egyenlő bért és más kedvezményeket. Ennek következtében 1917 végén és 1918 elején Oroszország-szerte gombamód szaporodtak a különféle szervezetek: Szaratovban, Kazanyban, Tomszkban, Omszkban, Szamarkandban, Taskentben és máshol. A vezetők között szinte mindenütt ott találjuk a magyarokat is: dr. Gábor Mózes szocialista jogászt, Apáthy Sándor asztalost, Ligeti Károly költőt és még sokan másokat. 1917 decemberében *Nemzetközi Szocialista* címmel Holländer Sándor és Rudnyánszky Endre lapot indított, 1918. március 24-én pedig hivatalosan is megalakul a Magyar Kommunista Csoport; életrehívói: Kun Béla, Pór Ernő, Rudnyánszky Endre és Szamuely Tibor. Amikor tehát 1918-ban megindult az intervenció Szovjet-Oroszország ellen, a külföldi hadifoglyok — köztük a magyarok — tömegei szervezetten csatlakoztak az orosz egységekhez a proletárhatalom védelmére.

Rendkívül részletesen és érdekesen írják le a szerzők a különböző frontszakaszokon folyó harcok lefolyását. Mindenre kiterjedő figyelemmel használják fel a dokumentumokat, jól összegezik a mozgalom tendenciáit, nem hallgatják el a felmerülő belső ellentmondásokat, a harcok során elszenvedett vereségeket. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a szerzők őszintén feltárták a magyar internacionalisták harcait, helyére tették a mozgalom jelentőségét.

Napjainkban, amikor szerte a világon felerősödött a nacionalizmus, nemzeti érdekek túlzott hangsúlyozása (lásd csehszlovákiai események), intő példa és mementó lehet a magyar internacionalisták részvétele és önfeláldozó harca az oroszországi szovjet hatalomért. Ha valamikor igaz volt az, hogy nem lehet az jó hazafi, aki nem jó nemzetközi — akkor az korunkban különösen, felkiáltójellel igaz. (*Kosuth Könyvkiadó 1968.*)

TÓTHPÁL JÓZSEF

FORRADALMÁROK, KATONÁK

A Hetés Tibor által szerkesztett kötet századunk haladó magyar katonanemzedékei képviselőinek életrajzportréit, a sokszor csak névről, vagy még arról sem ismert katonaforradalmárok nehéz, olykor kalandosnak tűnő életútjait tárja az olvasó elé. Alfabetikus rendben sorakoznak előttünk az orosz polgárháború, a magyar forradalmak, a spanyol földi harcok, az antifasiszta ellenállás hősei s egy külön írásban az 1956. évi ellenforradalom idején elesett katonamártírok egy csoportja.

Ezek az életutak ha el is térnek egymástól, sok hasonlóságot mutatnak fel. Az azonosságok alapján két csoportra oszthatjuk hőseinket. Egyik részük az első világháború idején, legtöbb esetben az orosz hadifogság révén került kapcsolatba a forradalommal, másik csoportjuk pedig a második világháborút közvetlen megelőző időkben, vagy a háború folyamán állott a haladás, az antifasiszmus táborába. A be-

mutatot internacionalisták — egy kivétellel — valamennyien a közkatonák soraiból emelkedtek kisebb-nagyobb egységek vezetőivé. A bácskai születésű Gál János pl. zsellérszülők gyermeke, aki először a Viharsarokban találkozott a szocializmus eszméivel. Neve — general Gal — a Spanyol Köztársaság 15. hadosztályának parancsnokaként lett ismert, így került be Hemingway *Akiért a harang szól* c. regényébe is. S itt van Gavró Lajos is, aki Zalka Máté révén — Gara Viktor néven — került be az irodalomba (*A bolygók visszatérnek*). Ő bányászfiú volt Máramarosban, s hadifogolyból lett szovjet tábornok. Az idősebbek s a másik csoportot alkotó nemzedék tagjai közül sem jött persze mindenki a közkatonák sorából. Így összeállítva különösen szembeötlő az antifasiszta magyar katonatisztek útja. Lényeges politikai különbségek is vannak köztük. Többen — Pálffy György, Solyóm László és Szőnyi Márton — kommunisták voltak, mások „csupán” a németellenességtől áthatva s országuk sorsáért felelősséget érezve lettek ellenálókká (Gidófalvy Lajos, Kiss János, Tarscsay Vilmos, Variházy Oszkár), abban azonban megegyeznek, hogy életüket kockára téve vállalták a harcot.

A kötet 22 írása 26 életrajzot tartalmaz, méltó emléket állítva a haladásért életüket áldozó magyar katonáknak. Katonák voltak, akik közül csak néhányan fejezhették be életüket „ágyban, párnák közt”. Többségük a harcban esett el, de nem mindegyikük az ellenség golyójától. Fájdalmas, hogy az olvasó Gál János, Gavró Lajos, Pálffy György és Solyóm László életrajzának befejezéseként a személyi kultuszra való utalást találja.

A kötet szerzőinek többsége szakmabeli tollforgató. Mellettük ketten vannak olyanok, akik hozzátartozóik életútjának megírására vállalkoztak (Szántó Zsuzsa: *Szántó Béla*, Sziklai Sándorné: *Sziklai Sándor*). A történészekhez hasonlóan ők is sikerrel oldották meg feladatukat. A könyv mint népszerűsítő munka nem tartalmaz forrásokra való utalást. Ezt nem is hiányoljuk, hiszen a témával kapcsolatos dokumentumgyűjteményekben (*A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban (1917—1922.)* I—II. Bp. 1967—1968.; Harsányi János: *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen* Bp. 1966.) a források tömegét találhatója meg az érdeklődő.

A műfajt figyelembe véve is kifogásolni kell azonban azt, hogy a szerzők nemegyszer iskolás módon meg-megismétlik egyes közismert események előadását. Előfordul az is, hogy a nem minden szakaszukban egyértelmű életutakat magyarázgatni próbálják. Véleményünk szerint szükségtelen például azon meditatálni, hogy a fiatal repülőtiszt Szőnyi Márton s társai a frontra való indulásuk előtt egyetértettek-e kötelékük parancsnokával embervadászatra uszító szónoklatával. Egyes szerzők már-már a történetietlenségbe váltanak át, amikor hőseik későbbi tevékenységére figyelemmel megállapításokat tesznek azok korábbi nézeteire. Igen túlzottnak tartjuk például azt a megállapítást, hogy 1918 tavaszán „Szalvaynak nem voltak kételyei az iránt, hogy a háborút elvesztették”. Nemigen gondolkozhatott ő akkor még ezen az olasz fronton. A frontról való menekülése — vagy az ekkor keletkezett „műszóval”: lógása — sokkal inkább jellemző volt egy akkori katonára.

A *Forradalmárok, katonák* c. könyv ilyen hibái ellenére is figyelemre méltó, olvasmányos mű, amely jó szolgálhatja ifjúságunk hazaszeretetre való nevelését. (Kossuth Kiadó—Zrínyi Kiadó 1968.)

R. J.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SAJTÓJÁNAK REPERTÓRIUMA

Minden nagy évforduló egyben lelkiismeretvizsgálat is. Ráébredt az emlékezőket az ünnepelttel szemben elmulasztott kötelességeikre. Ötven év pedig már egy emberöltő távlatával is sürgeti a tűnő emlékek számbavételét.

A Magyar Tanácsköztársaság kiadványainak összegyűjtése és feltárása érdekében jelentős munkát végeztek eddig is, de lám, nem írta meg senki publicisztikáját, újságjaival mindössze néhány tanulmány foglalkozott, monográfiát a KMP kiemelkedő jelentőségű orgánuma, a Vörös Újság sem kapott.

E gondolatokat Kálmán Lászlóné sajtórepertóriumra juttatta eszünkbe s ez figyelmeztet egyben arra is, hogy nem lehetünk türelmetlenek: a Párttörténeti Intézet céltudatos gyűjtő és szervező tevékenysége nyomán a korszak kutatásának nélkülözhetetlen segédletei fokozatosan napvilágot látnak. Első feladat az időszaki kiad-